

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL
NÚMERO 48 / SEGONA ÈPOCA / DESEMBRE 2001

**Consell
de Mallorca**

alimara

Núm. 48

Segona època, desembre 2001

Edita: Consell de Mallorca
Departament de Serveis Socials
General Riera, 67
07010 Palma
Tel: (971) 76 07 62
Fax: (971) 76 19 52

Equip editor: Jaume Mateu Martí
Catalina Garcia Garí

Portada: Sense títol
Miquel Clàr Oliver

Maquetació
i impressió: Esment, centre especial de treball d'Amadip

Dipòsit legal: PM-128-1987

ISSN: 1778-2166

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

VIOLENCIA MASCLISTA: CÀSTIG O REHABILITACIÓ?

Montserrat Montagut i Canela,
Diplomada en Treball Social

Amb aquest títol es presentaren dues de les ponències amb més novetats a les Jornades Feministes Estatals que es convocaren a Còrdova el desembre de 2000.

Convocades per la Coordinadora d'Organitzacions Feministes de l'Estat espanyol, el programa constava de més de 90 xerrades o taules rodones i va aplegar unes 300 dones. Aquest tipus de jornades és l'únic d'àmbit de trobada, a l'Estat espanyol, de diverses idees feministes.

Es tracta d'una proposta més per seguir afrontant el repte d'acabar amb la violència masclista i **la reflexió es fa des d'una de les variables de les ciències socials: la variable de gènere**. Així, sense oblidar la perspectiva de les dones com una categoria d'anàlisi, tenim ocasió de repensar les nostres idees i els referents teòrics que manegem en la relació professional; i, per tant, deixar que aquestes afectin les nostres posicions i pràctiques professionals.

Abans de donar pas al text de les ponències —és bona part i obvio les dades estadístiques— voldria compartir una conversa que vaig tenir no fa gaire amb un jove misser que es prepara per ser jutge.

Començarem a parlar sobre temàtica ben distinta i, sense adonar-nos-en, ens atansàrem a parlar de l'eficàcia del càstig com està previst a l'ordenament jurídic; i entràrem en l'àmbit de la prevenció del delictes i la reparació del mal comès... Fàcilment ens sorgí la pregunta: **Si per als menors infractors són vàlides mesures i penes en consonància amb el perjudici material i personal que han causat, per què en alguns casos d'adults maltractadors o agressors sexuals no pot haver-hi més sensibilitat cap als interessos reals de les víctimes?**

Sovint les respostes que es donen en l'àmbit penal comporten frustració, quasi sempre s'actua «post» i allò que hem de fer —sempre que es pugui— és prevenir.

A continuació cedeixo la paraula a Miren Ortubai (de l'oficina del Defensor del Poble d'Euskal-Herria) i advocada i professora de Dret.

TUTELA PENAL FRONT A LA VIOLENCIA DE GÈNERE

S'ha de reconèixer que el tractament penal de la violència contra les dones ha variat de manera substancial en els últims anys, essent, bàsicament, acceptable.

Això no obstant, la percepció pública de la resposta penal a aquesta violència no sembla ser tan positiva. Constantment es critica durament la ineficàcia del sistema, la inseguretat i desprotecció que pateixen les dones, la inexistència de respostes àgils i afectives a les seves necessitats reals, etc.

A parer meu, els problemes neixen de l'aplicació de la llei i no del seu contingut. Així, per exemple, es constata que quasi el 99% de les denúncies per maltractament domèstic són jutjades com a falta, quan es consideren delictes fets de la mateixa entitat ocorreguts en altres àmbits socials. Aquesta qualificació jurídica comporta importants conseqüències: les faltes només se sancionen amb penes lleus, no permeten —en general— l'adopció de mesures cautelars, no generen antecedents penals i, el que en la pràctica és més perjudicial, en els judicis de faltes la dona denunciant no té dret a assistència jurídica. En la mateixa línia, s'ha posat de manifest la inaplicació de la més efectiva de les figures penals —el delictes de violències habituals en el si de la família, article 153 del Codi Penal.

Seria interessant esbrinar l'origen d'aquestes i altres dificultats d'aplicació de la normativa penal analitzada. No obstant, crec que convé anar més enllà: cal demanar-se si alguna llei penal pot ser útil per protegir les dones de la violència exercida pels homes. Dit d'una altra manera, **pot el Dret Penal actuar com instrument per a la igualtat entre homes i dones?** Pens sincerament que la resposta a aquesta pregunta és, i ha estat històricament, negativa.

Per justificar aquesta afirmació, hem de reflexionar —ni que sigui breument— sobre la naturalesa de la violència de gènere i el Dret Penal. La violència contra les dones, a més dels maltractaments, les morts o les agressions sexuals, és quelcom més subtil, més difús i més difícil de percebre i d'evitar que una agressió puntual. Es tracta, en definitiva, d'un problema de desigual distribució del poder en aquesta societat, d'una manifestació de subordinació.

EL RECURS EN EL SISTEMA PENAL

Front d'aquesta «violència estructural» s'acut al Dret Penal, això és, al sector de l'ordenament jurídic que estableix els delictes i les penes. El sistema penal sanciona les conductes que en la nostra societat es consideren intolerables. Per la seva pròpia naturalesa, el Dret Penal constitueix un instrument violent i repressiu, les greus i irreversibles conseqüències del qual aconsellen usar-lo com a últim remei. Només la inexistència d'altres mitjans de reacció menys dràstics davant d'un conflicte justifica, en una societat democràtica, el recurs al càstig. El sistema punitiu mai no funciona com un mitjà de política social.

Per altra banda, no pot ignorar-se que la tipificació penal d'un comportament provoca un indubtable efecte simbòlic perquè suposa, al mateix temps, el reconeixement d'un bé que la societat valora i protegeix (la llibertat sexual, per exemple), i també la declaració dels comportament que es consideren socialment inadmissibles (la persecució social o, en un altre ordre, el frau fiscal). No obstant, el recurs al càstig per protegir les dones de la violència presenta notables desavantatges.

Es comprova que les lleis penals no incorporen la perspectiva femenina ni en la seva elaboració ni en la definició dels interessos que tutela. L'enfocament penal està mancat de capacitat per abordar en tota la seva complexitat el

conflicte que s'amaga rera d'una agressió. No contempla —no pot fer-ho— la perversa dinàmica de menyspreus, vexacions, subordinació, rancor, inseguretats i terror que hi ha en la relació del maltractament sovint molt perllongada en el temps. D'altra banda, la responsabilitat penal sempre és individual: es castiga una persona pels seus actes. D'aquesta manera, la violència que —com s'ha exposat— constitueix un problema social, una conseqüència omnipresent de la desigualtat de gènere, es converteix en una malaltia individual. En aquest procés, el problema es desvirtua, es descontextualitza, es dilueix, i s'escapa del tractament penal.

Tampoc no poden ignorar-se les limitacions inherents als mitjans que el Dret Penal utilitza: les penes. La resposta prioritària i quasi única amb què compta el sistema punitiu segueix essent la pena privativa de llibertat. L'alt cost humà i social de la pena de presó és, sovint, estèril si no *criminògena*. La reclusió en la presó, lluny de promoure valors com el respecte, la solidaritat o la responsabilitat vers els més vulnerables, reforça les actituds violentes i les relacions de dominació, a part de generar odi i indiferència vers el patiment aliè. D'altra banda, la presó perjudica i estigmatitza no només el propi reclus, sinó també la seva família i, especialment, els fills i filles.

Insistir que el principal objectiu de la llei penal és el càstig dels delictes i que no presta atenció als interessos de la dona víctima de la violència. El sistema penal no té els mecanismes adequats de reparació; no atén l'habitatge, experiències i necessitats de la perjudicada, etc., i el que encara és més greu, que molt sovint converteix la denunciada en objecte de sospita, fent del procés penal un calvari per a la dona, on la seva vida i les seves actituds són escrutades i, amb freqüència, desvalorades.

QUELCOM MÉS QUE ELS CANVIS LEGALS

Concloent, el Dret Penal no és ni pot ser un bon aliat en la lluita de les dones contra la violència sexista i a favor de la igualtat. Tot i que resulta evident que no podem prescindir de la tutela penal, ni del seu efecte simbòlic, les dones no hem de dipositar en aquesta via gaires expectatives. Per suposat que cal cercar la millora del sistema penal, la qual cosa no significa demanar més penes o penes més rigoroses, sinó **sancions més eficaces, judicis més ràpids i amb més gran sensibilitat vers els interessos reals de les víctimes.**

Hem d'exigir, tanmateix, canvis profunds en les lleis i els procediments civils. Però juntament amb els canvis legals, per tenir més rellevància que ells, **hem de desplegar mesures a llarg termini que fomentin la igualtat d'oportunitats entre homes i dones.** Començant per una educació igualitària —a l'escola i, sobretot, a la família— cal promoure l'autonomia de les dones, tant en el pla personal com en el laboral i econòmic. S'ha de cercar la igualtat en la distribució de papers, públics i privats, socialitzant nens i nines en valors tradicionalment considerats femenins. El desplegament personal de les dones ha de contribuir a la seva independència, a reforçar la seva autoestima i la seva capacitat d'auto-protecció.

A continuació la ponència de Maria Antonia Caro, de l'Associació Pro-Drets Humans d'Andalusia.

APOSTAR PER MESURES ALTERNATIVES A LA PRESÓ

La meua ponència se centra en els autors dels maltractaments i d'agressions sexuals contra les dones, perquè estic convençuda que no és possible resoldre aquest greu problema sense avançar en el tractament de la conducta violenta d'aquests homes. Per tant, no tractaré aquí les causes de la violència masculina, ni tampoc no parlaré dels molts de mitjans que calen per arribar a eradicar-la de la nostra societat. Parlaré del tractament d'aquells homes que ja han tingut una conducta violenta perquè «per a les víctimes és molt important, quant al grau de recuperabilitat, saber que el seu agressor està sent tractat» (1).

Una idea central d'aquesta ponència és que no hi ha cap perfil, cap tipus d'home «maltractador» o «agressor sexual». Contràriament, hi ha una gran diversitat de formes, circumstàncies i diferents persones implicades que requeriran un tractament particular en cada cas de maltractament o agressió sexual a una dona.

Hi ha dos forts obstacles per abordar aquesta qüestió:

a) La imatge deformada que tenim dels «agressors»: la identificació de l'home que maltracta igual a assassí i de l'agressor sexual igual a violador sistemàtic és molt unilateral i dificulta concebre un tractament adequat a la singularitat no només de l'agressor, sinó també de la víctima. Aquesta imatge, alimentada pel sensacionalisme i alarmisme dels mitjans de comunicació, topa amb la realitat. L'any 1999 es presentaren 21.782 denúncies per maltractaments a dones (2) i hi hagué 68 dones mortes pel seu company o marit (3). És a dir, desgraciadament hi ha moltes agressions, però els assassins, afortunadament, són pocs.

Quelcom semblant passa amb les agressions sexuals a dones. Hi ha, evidentment, violadors en sèrie, però hi ha altres moltes agressions sexuals que res tenen a veure amb els anteriors. Com es deia en el primer estudi fet amb violadors a l'Estat espanyol, «hi ha molta heterogeneïtat. No pot ser analitzat de manera global. No hi ha unes úniques circumstàncies en les que es produeix l'agressió, ni un violador tipus»(4).

b) Un segon obstacle important és el poc que s'ha investigat a l'Estat espanyol quant al problema dels maltractaments i agressions sexuals a dones. El Defensor del Poble mateix, referint-se als maltractaments, parla de «manca d'investigació i fins i tot d'informacions contradictòries entre el Ministeri de l'Interior i la Fiscalia General de l'Estat» (5).

Dos camins oposats s'han seguit quant als homes que ha exercit algun tipus de maltractament o agressió sexual contra dones:

- O exigència de més càstig, més anys de presó, escarni, etc. (6);
- o nul·la atenció a les denúncies i, per tant, cap repercussió sobre l'agressor (7).

Ambdós camins han demostrat el seu fracàs, sobretot quant a la no reincidència d'aquests homes. Per això, ja és hora de reclamar que s'apliquin altres mesures que precisament es trobin entre aquests dos extrems apuntats.

Altres països com Canadà, Holanda, Argentina, USA, després de recórrer un camí similar al de l'Estat espanyol, han iniciat vies de tractament terapèutiques diverses amb els homes que han maltractat o agredit sexualment dones,

essent aquest un aspecte important en la seva lluita contra la violència masculina contra les dones.

EL CAMÍ DE LA PRESÓ I PENA MÉS GRAN

- El camí de la presó, d'imposar penes més grans, càstig més alt, és ineficaç perquè ni repara el mal ni protegeix les víctimes. Contràriament, les ignora.
- Perquè no transforma la conducta de l'home castigat i, en conseqüència, la seva relació amb els altres. Començant per la seva companya sentimental —actual o futura— i els seus fills, en els casos de maltractament, o altres víctimes, pel que fa a agressors sexuals.
- No serveix per resoldre el conflicte, sinó que l'empitjora.

És ineficaç per protegir la víctima perquè a la presó no es farà res per modificar la conducta de l'agressor. Quan aquesta persona surti (8), pot estar pitjor que quan hi entrà, amb més ressentiment i ràbia per reproduir la seva conducta violenta. La presó és un dipòsit de persones en el que seran tractades amb violència. Restaran despersonalitzades i desresponsabilitzades (9), sotmeses a un estricte règim intern. La presó és una màquina que només serveix per produir dolor als qui hi són i als familiar i amics que els envolten, que no han comès cap delictes. I és molt el dolor que produeix, a més d'inútil, perquè no servirà per modificar cap conducta. **Per què es pensa que una persona tractada amb violència a la presó se'n sortirà sent més pacífica?** I si aquest no és l'objectiu que es persegueix amb les mesures que s'emprenen contra els agressors, com es pensa protegir la víctima?

Quan des del feminisme s'exigeixen o es dona suport a mesures —siguin les que siguin— cal preguntar-nos indefectiblement, per què? Per a què? I, què pretenem aconseguir? L'escarni, la violència que pateix l'agressor, no podrà reparar el mal fet a la víctima tot i que en segons quins casos s'han d'aplicar tractaments terapèutics complementaris per intentar que aquests homes no reincideixin quan surtin de la presó.

MESURES AMB DOS CRITERIS BÀSICS

Cal apostar per mesures alternatives a la presó que atenguin dos criteris bàsics:

- Que posin en primer lloc la víctima i la seva protecció.
- Que persegueixin un canvi de conducta en l'home que ha agredit.

Amb aquestes mires s'ha d'estudiar cada cas i aplicar mesures d'acord amb cada circumstància. Per exemple, usar la mediació i la via civil quan sigui possible; assegurar l'assistència lletrada a dones en judicis de faltes; aplicar algunes mesures punitives, com la sortida de l'agressor del domicili comú, la prohibició d'accedir a determinats àmbits en els que es mou la víctima, els arrestos de cap de setmana o altres que contempla el Codi Penal. I una altra mesura essencial ha de ser el tractament terapèutic dels agressors.

És fonamental per a les víctimes que l'agressor reconegui els fets i que la seva conducta sigui condemnada, però no gens la pena que finalment compleixi. Més

i tot, són moltes les dones maltractades que el que volen és que l'home deixi de maltractar-les per poder seguir convivint amb ell.

Els tractaments terapèutics per a homes que han exercit violència contra dones volen que els maltractadors no reincideixin i, a la vegada, recuperar aquests homes per a una socialitat avui per avui molt deteriorada. A diferència d'altres països, a l'Estat espanyol gairebé no hi ha experiències de tractaments terapèutics.

En els treballs que he anat citant (vegi's les referències al final) hi ha molts arguments a favor d'aplicar tractaments terapèutics tot i que, per suposat, queda molt a discutir sobre la metodologia (si han de ser individuals, grupals, alternatives a la presó o complementaris) o sobre el contingut d'aquests tractaments, la manera d'accedir-hi i un llarg etcètera. Sobre tot això hi ha una experiència molt rica en els països que he esmentat abans.

No tots els homes agressors són recuperables, ni són indiferents les teràpies i els camins que se segueixin per aconseguir que ho siguin, però avui cal posar l'accent en què els tractaments s'engeguin, com consta en molts programes de les administracions (10) perquè puguem discutir sobre la pròpia experiència pràctica i avançar en els objectius proposats.

EXPERIÈNCIES DE TRACTAMENTS TERAPÈUTICS

Pel que fa als homes autors de maltractaments durant el 1992, la primera experiència de tractament terapèutic comença en el País Basc. Javier Madina, encarregat d'aquest treball, aporta dades optimistes sobre els resultats (*Personalidades violentas*. Ediciones Pirámide, pàgina 166), tot i que, a la vegada, faci constar diverses reserves —per exemple, la necessitat de deixar passar més temps per verificar-les— amb les que s'han d'enjudiciar. En el País Basc se segueixen desplegant programes de tractament. A Osca s'inicià una experiència el mes de novembre de 1999 i a Catalunya s'ha començat enguany. En conjunt, l'aplicació de programes d'aquest tipus és molt limitada.

Igualment modesta és l'experiència de tractaments terapèutics amb agressors sexuals. A més de l'estudi esmentat, es pot citar l'experiència pionera feta a les presons catalanes de Brians i Quatre Camins coordinada per Vicente Garrido Genovés l'any 1998 (*El tractament dels delinqüents sexuals: dues investigacions aplicables*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada) i la més recent de «Vértice» que es fa fora de la presó a Algesires i Sevilla.

NOTES

(1) «Vínculos», associació andalusa d'acollida de menors que incorpora un programa de tractament a agressors sexuals.

(2) Ministeri de l'Interior (El País, 22 d'octubre de 2000) tot i que altres fonts parlin de prop de 25.000. En qualsevol cas, són només una part dels maltractaments realment existents.

(3) Segons l'Associació de Dones Separades. El País, 22 d'octubre de 2000.

(4) «Estudio sobre las agresiones sexuales». Servicio de Publicaciones. Biblioteca del Decanato de los Juzgados de Madrid. Estudi fet entre el gener de 1993 i juny de 1994 impulsat per la jutgessa Manuela Carmena, aleshores titular del Jutjat de Vigilància Penitenciària núm. 1 de Madrid.

(5) «Informe, estudios y documentos. La violencia doméstica contra las mujeres». Madrid, 1998.

(6) Aquest és el camí que persistentment es defensa des de l'àmbit polític i també, moltes vegades, des del feminista.

(7) Diversos estudis demostren que el gruix de denúncies per maltractaments no tenen cap repercussió sobre l'agressor o es limita a una multa. Quantitats que, en ocasions, paguen ambdós membres de la parella i que, majoritàriament, és perjudicial ja que pagant —generalment quantitats baixes— es pot seguir maltractant.

(8) Pot, fins i tot, ser poc temps si és per maltractaments o «delictes menors contra la llibertat sexual».

(9) En flagrant contradicció amb la necessitat que assumeixin la responsabilitat de la violència exercida.

(10) Per exemple, el «*Plan de actuación del Gobierno andaluz para avanzar en la erradicación de la violencia contra las mujeres*» diu textualment en el punt 6: «*puesta en marcha de programas de reeducación de los maltratadores y de grupos de terapia destinados a hombres con antecedentes de agresiones a mujeres como complemento a las medidas penales*».

Aquest article s'ha fet amb el suport documental de la revista «Página Abierta» número 112, febrer de 2001. Informe de pàgines centrals.